

ПОНЯТТЯ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЛІСИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

У зв'язку із переходом Української держави до ринкової економіки значною мірою змінилося природоресурсне законодавство. Дані зміни торкнулися питання права приватної власності на окремі види природних ресурсів у цілому та права приватної власності на ліси зокрема. Водночас проведені реформи чинного екологічного, земельного, лісового законодавства щодо запровадження права приватної власності на ліси не тільки не усунули ряд проблем, але й більшою мірою ускладнили процес практичного застосування положень в тій частині, що пов'язана із втіленням (реалізацією) передбачених прав та обов'язків власників земельних лісових ділянок. Як наслідок, це вплинуло на визначення поняття права приватної власності на ліси і майже не зачепило механізму реалізації суб'єктивного права відповідними суб'єктами з метою задоволення власних потреб і законних інтересів щодо конкретної лісової ділянки.

Дослідженню теоретичних питань щодо визначення поняття права приватної власності на природні ресурси в екологічному, природоресурсному, земельному праві присвячена значна увага науковців. Зокрема, вказані питання розглядають у своїх працях П. Ф. Кулинич, В. Л. Мунтян, В. П. Непийвода, В. В. Носік, А. К. Соколова, С. М. Шершун та інші науковці. Проте досить незначна увага приділена визначенню поняття права приватної власності на ліси в Україні. Крім того, відсутня єдність позицій вчених стосовно даного визначення. Викладене зумовлює необхідність постановки як мети дослідження поняття права приватної власності на ліси в Україні.

В цілому потрібно виходити із загального розуміння поняття «власність». Зокрема, з філологічної точки зору поняття «власність» визначається як майно, належне кому-, чому-небудь; належність чогось кому-, чому-небудь із правом розпоряджатися [1, 194]; суспільні відносини, пов'язані з присвоєнням особою засобів і продуктів виробництва [2, 671].

Водночас поняття «власність» трактується і як економічна категорія, яка являє собою суспільно-виробничі відносини з приводу привласнення особами — індивідами і колективами — предметів природи, природних і створених працею; як юридична категорія, яка означає приналежність майна певним особам — індивідам або колективам на певних умовах і в певних формах (право власності в суб'єктивному значенні), і як цивільно-правовий інститут, що представляє сукупність юридичних норм, які регулюють економічні відносини власності методами цивільного права (право власності в об'єктивному значенні); як саме майно, що належить будь-якому суб'єкту на праві власності [3].

Виходячи із вищенаведених підходів, вважаємо, що власність у будь-якому суспільстві традиційно розглядають як в економічному, так і в юридичному значенні. Поряд з тим поняття «власність» є складною та різноплановою кате-

горією, яка відображає не тільки економічний та юридичний аспекти, але й політичний, соціальний тощо. Вона не просто характеризує окрему форму виявлення та реалізації свободи і прав людини [4, 58], а взагалі утворює цивілізаційний ґрунт свободи і права [5, 76].

В юридичній літературі, зокрема у цивільному праві, власність можна визначити як відносини між людьми з приводу привласнення матеріальних благ та встановлення влади над ними, належності їх конкретній особі. Така діяльність людини стає ефективною і набуває для неї адекватної значимості лише за умов певної самоорганізації суспільства [6, 294]. Інакше кажучи, привласнення означає належність у певному суспільстві матеріальних благ фізичній або юридичній особі, державі чи територіальній громаді. При цьому така належність матеріальних благ для тієї чи іншої особи може бути «своєю», а для іншої — «чужою» [7, 5].

У такому випадку, враховуючи вищенаведені думки науковців у галузі юридичної науки, відносини власності — це, переважно, майнові відносини, які складаються між суб'єктами у певній державі, а також відносини між окремою людиною або їх групою стосовно конкретного майна, предмета, речей, землі, ділянки лісу тощо.

В. В. Носік трактує поняття «власність» з точки зору економічної теорії прогресу. Так, за даною теорією власність і право власності на землю, природні ресурси та інші матеріальні об'єкти не заперечуються, а розглядаються як один із фундаментальних принципів прогресивного економічного і соціального розвитку суспільства. Науково-теоретичний аналіз методологічних засад економічної формули прогресу в частині власності на землю та інші об'єкти показує, що приватна власність на землю (ґрунт) розглядається як одна з умов виробництва, розподілу і перерозподілу абсолютної і додаткової вартості, оскільки лише при поєднанні в одній особі власника землі і хлібороба, який вільно розпоряджається вирощеним врожаєм, можливе збереження родючості ґрунту і примноження капіталу. Тому, на думку автора, економічна і юридична сутність власності походить не з виробничих чи суспільних відносин і полягає не в фізичному присвоєнні землі (що є неможливим з об'єктивних причин) чи пануванні на землі [8, 4].

Водночас економічні та інші суспільні відносини власності між людьми опосередковуються, регулюються правом, тобто можуть набувати юридичного значення. На думку Є. А. Суханова, право (і держава як особливий апарат примусу до його дотримання) виникає саме у зв'язку з необхідністю охорони відносин власності. Така охорона по суті складає основний зміст правового регулювання економічних відносин, а право власності з даної точки зору стає ядром, центром всієї правової системи [9, 13]. Регулюючи відносини власності, право юридично закріплює можливість і порядок ставлення окремої особи (фізичної чи юридичної) до конкретного майна, конкретних речей, конкретних матеріальних благ, конкретної земельної ділянки [7, 10].

Мається на увазі, що такий стан справ є результатом закріплення у відповідних правових нормах відносин щодо набуття земельних, лісових, водних та

інших природних ресурсів. У зв'язку з цим В. І. Семчик зазначає, що за допомогою цивільно-правових норм встановлюється право власності певної особи, її право володіти, користуватися і розпоряджатися певними, конкретно визначеними об'єктами власності. Цивільно-правові норми одночасно встановлюють обов'язок всіх інших осіб не перешкоджати власникові вчиняти правомочності власника щодо майна, яке йому належить на законних підставах, утримуватися від посягання на будь-яке майно, що йому належить [7, 10].

Отже, право власності як суб'єктивне право пов'язане з правом на майно фізичної чи юридичної особи.

В той же час, радянське право розглядало ліс винятково як природний ресурс, який не визнавався майном, а отже, не був об'єктом цивільного права. Лісові правовідносини носили переважно майновий характер і мали місце тоді, коли ліс перетворювався в деревину. Однак із прийняттям Земельного кодексу України, Цивільного кодексу України, а згодом і Лісового кодексу України ситуація щодо визначення лісу як об'єкта права приватної власності докорінно змінилася. Зокрема, у чинному лісовому законодавстві України землю, ліс та інші природні ресурси почали розглядати як об'єкти права приватної власності.

Таким чином, право приватної власності на ліси в Україні можна розглядати як різновид суб'єктивного права фізичної або юридичної особи на даний природний ресурс.

З цього приводу П. Ф. Кулинич зазначає, що право власності в суб'єктивному розумінні розглядається як сукупність повноважень власника щодо володіння, користування та розпорядження відповідними об'єктами навколишнього природного середовища [10, 68]. Отже, дані правомочності фізичних і юридичних осіб стосуються відносин власності на земельні ділянки, водойми, ліси, які виникають після набуття визначеними суб'єктами конкретної земельної ділянки, водного об'єкта, лісової ділянки.

Окрім цього, науковці у галузі екологічного та земельного права розглядають право власності у суб'єктивному значенні як передбачене і гарантоване законом право конкретного суб'єкта-власника (громадянина, територіальної громади, держави) здійснювати володіння, користування та розпорядження щодо належного йому природного об'єкта на свій розсуд і з будь-якою метою, якщо інше не передбачено законом [11, 99], як право власності конкретних суб'єктів права на визначену індивідуалізовану частину природних ресурсів [12, 111]. При цьому, як зазначає І. В. Мироненко, необхідно врахувати той факт, що визначення поняття права приватної власності на землю повинно здійснюватися в контексті загального цивілістичного визначення права власності із застереженням про особливий характер об'єкта цього права — земельної ділянки, що обумовлює спеціальне правове регулювання даних відносин та обмежений характер права власності на землю [13, 5]. На нашу думку, таке твердження є не зовсім вдалим, оскільки при характеристиці права приватної власності на ліси як суб'єктивного права необхідно враховувати специфіку тієї чи іншої галузі права, особливості об'єкта права власності, суб'єктний склад тощо.

Таким чином, розглядаючи ліс як об'єкт права приватної власності, можна констатувати, що право приватної власності на даний природний ресурс — це система законодавчо визначених спеціально-правових норм, які регулюють лісові відносини, що встановлюють форми, процедури набуття та оформлення прав на земельні лісові ділянки, а також порядок реалізації уповноваженими особами повноважень щодо об'єкта власності, відновлення та захист прав і законних інтересів власників лісів, які встановлені певними процедурами та організаційно-правовими формами.

На думку В. П. Нешийводи, інститут права приватної власності на лісові землі та ресурси (ліси) в сучасному розумінні являє собою сукупність встановлених і забезпечених державою правових норм, які покликані врегулювати суспільні взаємини щодо володіння, користування та розпорядження лісами. На його думку, даний інститут не має жодних відмінностей від права власності на інші об'єкти [14, 136]. Однак, дана позиція автора є дещо однобічною, тому що не враховані особливості інституту права приватної власності на ліси в Україні.

Як вбачається із вищенаведеного, право приватної власності на ліси є складним, комплексним інститутом, на структуру, сутність і характер якого впливають норми лісового, земельного, екологічного, природоресурсного, цивільного законодавства, а також норми інших галузей права. Особливості комплексного правового регулювання відносин права приватної власності на ліси відображені в ЗК України, ЛК України, в яких використані досвід і традиції розвитку права приватної власності на ліси в Україні як в попередні роки, так і здобутки науки земельного, екологічного та інших галузей права у питаннях правового регулювання права приватної власності на природні ресурси загалом.

Особливістю інституту права приватної власності на ліси в Україні є й те, що останній стосується довготривалих та різноманітних інтересів окремих осіб, місцевого населення, держави в цілому, а в широкому значенні — і міжнародного співтовариства.

Окрім цього, на сучасному етапі розвитку лісового господарства України стають пріоритетними та актуальними різноманітні аспекти права приватної власності на ліси. А саме, державні органи України, представники приватного сектору економіки більшої уваги стали приділяти приватним лісоволодінням. Суб'єкти права приватної власності на ліси належним чином витримують увесь тягар витрат, пов'язаних із підтриманням на відповідному рівні природних властивостей лісу, а також покладених на них ЛК України обов'язків щодо раціонального використання лісу. В такому випадку, логічним було б закріпити у нормативно-правових актах Кабінету Міністрів України перелік та процедуру заохочень, премій, одноразових винагород щодо ефективного ведення лісового господарства у приватних лісоволодіннях. Даний механізм сприяв би розвитку ринкової економіки та дав змогу збагачувати місцеві та державний бюджети України.

Прийнятий 8 лютого 2006 р. у новій редакції Лісовий кодекс України був покликаний вивести правове регулювання власності на ліси, їх використання,

охорону та захист на рівень сучасних вимог ринкової економіки країни. За змістом даний нормативно-правовий акт можна розглядати як цілком новий, а не як покращену редакцію Лісового кодексу України від 21 січня 1994 р. [15]. Нова редакція ЛК України, у порівнянні з попередньою, створила та закріпила сприятливі умови для надання земельних лісових ділянок у приватну власність. Як наслідок це стало передумовою для формування та реалізації приватних інтересів у сфері лісового господарства Української держави.

Розділ 2 ЛК України «Права на ліси» закріплює загальні засади права приватної власності на ліси, об'єктний та суб'єктний склад права приватної власності на ліси, визначає підстави набуття та припинення права приватної власності на даний природний об'єкт, права та обов'язки громадян і юридичних осіб України, які мають у приватній власності земельні лісові ділянки [15]. Однак, у даному нормативно-правовому акті не має визначення поняття права приватної власності на ліси в Україні. Таким чином, вважаємо за необхідне закріпити у розділі 2 ЛК України «Права на ліси» окрему статтю, яка б містила визначення поняття права приватної власності на ліси.

Розглядаючи право приватної власності на ліси з точки зору суб'єктивного права, слід звернути увагу на повноваження власників відносно земельної лісової ділянки. Як, правило, даний обсяг повноважень складає зміст права приватної власності на ліси щодо володіння, користування та розпорядження земельними лісовими ділянками. В такому випадку, чинний ЛК України не відступив від класичної тріади правомочностей і закріпив відповідних у розділі 2 [15].

Водночас на визначення поняття права приватної власності на ліси впливає визначення об'єкта, суб'єктів права власності, меж реалізації відповідного права, а також підстав набуття та процедуру реалізації права приватної власності на даний природний об'єкт. В більшості випадків під об'єктом права приватної власності на ліси розуміють конкретну земельну лісову ділянку із властивими їй ознаками — відповідними межами, площею, місцем розташування тощо. Суб'єктами права приватної власності на земельні лісові ділянки є громадяни та юридичні особи України.

Підсумовуючи викладене, необхідно відзначити, що право приватної власності на ліси в Україні — це система законодавчо визначених спеціально-правових норм, які надають можливість громадянам та юридичним особам України у визначених межах володіти, користуватися та на свій розсуд розпоряджатися на підставі правостановлюючих документів земельною лісовою ділянкою та реалізовувати надані законом права та обов'язки власника лісу, нести юридичну відповідальність за їх невиконання.

Викладені в статті положення щодо поняття права приватної власності на ліси в Україні повинні знайти свій подальший розвиток за такими напрямками: 1) розробка наукових положень щодо права приватної власності на ліси в Україні як самостійного інституту природоресурсного права; 2) наукове обговорення доцільності розширення нормативного закріплення права приватної власності на ліси в Україні у нормах природоресурсного законодавства України.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. — К.; Ірпінь: Перун, 2007. — 1736 с.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред. Ю. С. Шемшученка]. — К.: Юрид. думка, 2007. — 992 с.
3. Юридический словарь [Электронный ресурс]. — Режим доступа: dic.academic.ru/contents.nsf/lower.
4. Цимбалюк М. Формування правосвідомості громадян у процесі реформування інститут власності // Право України. — 2003. — № 9. — С. 58–61.
5. Дзера О. В. Розвиток права власності громадян в Україні: [монографія] / О. В. Дзера. — К.: Вентурі, 1996. — 272 с.
6. Цивільне право України: підручник. Кн. 1 / [Д. В. Боброва, О. В. Дзера, А. С. Довгерт та ін.]; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — 864 с.
7. Семчик В. І. Проблеми права власності та господарювання у сільському господарстві: [монографія] / В. І. Семчик. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. — 216 с.
8. Носік В. В. Власність і право власності на землю: методологія, теорія і практика // Земельне право України: теорія і практика. — 2007. — № 1. — С. 3–11.
9. Суханов Е. А. Лекции о праве собственности / Е. А. Суханов. — М.: Юрид. лит., 1991. — 239 с.
10. Екологічне право України. Академічний курс: підручник / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. — К.: Юрид. думка, 2005. — 848 с.
11. Екологічне право України в запитаннях та відповідях: навч. посіб. / А. П. Гетьман, М. В. Шульга, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова. — Х.: Одисей, 2008. — 480 с.
12. Экологическое право Украины: учеб. пособие / [А. В. Анисимова, А. П. Гетьман, В. И. Гордеев и др.]; отв. ред. А. П. Гетьман, М. В. Шульга. — Х.: Одиссей, 2007. — 464 с.
13. Мироненко І. В. Зміст та межі здійснення права приватної власності на землю в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / І. В. Мироненко. — К., 2008. — 18 с.
14. Непийвода В. Правове регулювання в галузі лісів. Доба утвердження підтриманого розвитку / Василь Непийвода. — К.: НДІ приват. права і підприємництва, 2004. — 339 с.
15. Лісовий кодекс України: Закон України від 21 січ. 1994 р. зі змін. і доп. станом на 1 січ. 2011 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3852-12.

Анотація

Юрчишин Н. Г. Поняття права приватної власності на ліси в Україні: теоретичний та практичний аспект. — Стаття.

Стаття присвячена дослідженню основних підходів щодо визначення поняття «власність», «право власності», «право власності на ліс». Досліджуються особливості права приватної власності на ліси в Україні, на підставі чого пропонується визначення поняття даного інституту.

Ключові слова: власність, право власності, право власності у суб'єктивному розумінні, право приватної власності на ліси в Україні.

Аннотация

Юрчишин Н. Г. Понятие права частной собственности на леса в Украине: теоретический и практический аспект. — Статья.

Статья посвящена исследованию основных подходов относительно определения понятия «собственность», «право собственности», «право собственности на лес». Исследуются особенности права частной собственности на леса в Украине, на основании чего предлагается определение понятия данного института.

Ключевые слова: собственность, право собственности, право собственности в субъективном понимании, право частной собственности на леса в Украине.

Summary

Yurchyshyn N. H. The notion of private property right for the forests in Ukraine: theoretical and practical aspect. — Article.

The article is dedicated to the investigation of the main approaches concerning the determinatin

of the notion «property», «property right», «property right fo the forest». The peculiarities of the private property right for the forests in Ukraine are investigated. The determination of the notion of the given institute is proposed on the above-mentioned ground.

Keywords: property; property right; property right in the subjective mind; the private property right for the forests in Ukraine.

УДК 347.454

І. С. Орехова

ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Державний контроль господарської діяльності являє собою сукупність контрольних дій, які здійснюються у певній послідовності із визначеною законодавством метою. Ці контрольні дії можна згрупувати у певні групи за ознакою їх однорідності та проміжної мети здійснення. Саме тому можна зазначити притаманність державному контролю у сфері господарської діяльності правової форми, а саме — процесуальної правової форми, зміст якої розкривається у положеннях нормативно-правових актів, оскільки саме вони містять ті норми, що врегульовують процес контрольної діяльності.

Досліджуючи питання контролю, вчені характеризують контроль як з позицій правової форми в цілому, так і процесуальної форми здійснення.

Як зазначено у Великому енциклопедичному словникові, форма (від лат. forma) може мати кілька різних значень. Серед них: 1) зовнішнє вираження будь-якого змісту; 2) встановлений зразок чого-небудь. Таким чином, форма є: а) зовнішнім вираженням змісту; б) нормативно закріпленою. У цьому ж словникові форма охарактеризована і як сукупність прийомів та образотворчих засобів художнього відтворення, що практично ототожнює форму з методом як у цілому, так і стосовно до контролю [1].

Досліджуючи питання валютного контролю, С. І. Лучковська під організаційно-правовою формою пропонує розуміти спосіб об'єднання відповідних органів та установ з метою здійснення валютного контролю. Відповідно до цього, нею виділено таку форму валютного контролю, як банківський валютний контроль [2].

Ця позиція вбачається вельми суперечливою, адже вона породжує більше питань, ніж їх вирішує. Так, наведене визначення скоріше надає опис взаємодії, ніж контролю, а така форма контролю, як банківський контроль, не пов'язується з питаннями взаємодії та не відображає особливостей зовнішньої форми відтворення.

Слід підтримати Г. М. Остапович [3, 88–89], яка визначає правову форму контролю як передбачену нормами права та віднесена законом до компетенції суб'єктів державного контролю цілісну сукупність пов'язаних підставою та поставленою метою заходів, спрямованих на одержання, збір, перевірку, аналіз,